

Σουλιώτης, Μίμης

Συμπληρώθηκαν 100 χρόνια από τότε που ο Κωστής Παλαμάς έγραψε τη «Φοινικιά», ένα εκτενές ποίημα το οποίο περιλαμβάνεται στη συλλογή «Η Ασάλευτη Ζωή» και ξεχωρίζει για τον πηγαίο λυρισμό του, τους φυσιολατρικούς τόνους και τον συμβολικό του χαρακτήρα

Το μουσικό θρόισμα της «Φοινικιάς»

ΤΟ ΒΗΜΑ / ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ: 28/01/2001 00:00

Το 2000, επετειακό έτος Γ. Σεφέρη και δραστικό προέτος Α. Εμπειρίκου, συμπληρώθηκαν τα πρώτα 100 χρόνια από τότε που ο Κωστής Παλαμάς συνέθεσε το «τελειότερο ποίημά» του, ένα έργο «βαλερικό πριν από τον Βαλερί» κατά την κρίση του Γ.Κ. Κατσίμπαλη, το οποίο έχει αξιολογηθεί ως «το πρώτο μεγάλο ποιητικό μας έργο έπειτα από τον Σολωμό και τον Κάλβο» (Ν. Βαγενάς). Ο ποιητής Ηλίας Λάγιος μάλιστα που προλογίζει την πιο πρόσφατη επανέκδοση της «Φοινικιάς» («Ιδεόγραμμα», 1997) θεωρεί το ποίημα ως «πυρήνα της "Ασάλευτης Ζωής" (αλλά και όλης της παλαμικής ποιήσεως)». Και κατά τη διατύπωση της νωπής σχετικής μελέτης που διαθέτουμε, το ποίημα αποτελεί «την έσχατη και ιδεώδη απόληξη της αναμέτρησης του Παλαμά με τον Σολωμό· αποτελεί την απάντηση στα σολωμικά αποσπάσματα» (Αγορή Γκρέκου). Και μπορεί το Έτος Παλαμά να παρήλθε ανεπιστρεπτί (το 1993 συμπληρώθηκαν 50 χρόνια από τον θάνατό του), δεν είναι μάταιο ωστόσο να τελέσουμε την υποτυπώδη εκατονταετηρίδα για το μείζον συμβολιστικό ποίημα της ελληνικής γλώσσας και τον δημιουργό του.

Αναγνωστική λήθη

Ο Παλαμάς, από διαμορφωτής του φιλολογικού γούστου και της λογοτεχνικής κριτικής στην εποχή του, κατά τη μεταπολεμική περίοδο πέρασε στη χορεία των ποιητών που ξεμένουν αζήτητοι στο ράφι και στις ημέρες μας διαβάζονται ελάχιστα. Και μολονότι όσο ζούσε ο ποιητής είχε ευνοηθεί από τη συγκυρία (από την εθνική και κοινωνική ανάταση πριν και μετά από τους Βαλκανικούς Πολέμους ιδιαίτερα), πρέπει να παραδεχθούμε ότι είναι άδικο να μαζεύει σήμερα ατίναχτη σκόνη στα ράφια των βιβλιοθηκών. Οι αιτίες της αναγνωστικής λήθης του παλαμικού ποιητικού έργου (ασφαλώς εξαιρούνται οι φιλολογικές μελέτες που μεστώνουν μέσα στα πλαίσια της ενδοπανεπιστημιακής κυρίως έρευνας) είναι πολλαπλές και τις νύσσω ανάκατα: η μεγάλη σε όγκο παραγωγή, που στις ημέρες μας οπισθογραφείται ως μειονέκτημα οποιουδήποτε ποιητικού έργου· η παλαμική αισθητική, που από το τρέχον γούστο μας κρίνεται παρωχημένη· η ποιητική ιδιόλεκτος η στρατευμένη στο δημοτικιστικό αξίωμα της εποχής με τόση μαχητικότητα, ώστε οι υπερβολές της να την κάμνουν να ακούγεται σήμερα πεπονημένη· το ύφος που δεν αποφεύγει πάντα τον αδικαίωτο στόμφο· προπαντός όμως η φιλοτιμία του ποιητή να ανταποκρίνεται στις σειρήνες της συγκυρίας (επετειακές και άλλες) καθώς και η ενδοτικότητα του να δημοσιεύει («Τίποτε δεν πετάει ο

Παλαμάς, τίποτε!» σχολίαζε ο Κ. Π. Καβάφης), όλα τούτα σε συνεργία με την ηθικολογική και απόλυτη (αλλά ενδιαφέρουσα!) απόρριψη του έργου του από τον Γιάννη Αποστολάκη και με τις μικρόχαρες και μεγάθυμες έριδες και υπονομεύσεις μεταξύ των «παλαμιστών» και των «καβαφιστών», είναι μερικές από τις αιτίες της βαριάς αναγνωστικής νάρκης του έργου του.

Μάστορας του στίχου

Σε κάθε περίπτωση, και μολονότι ο ίδιος εγκατέλειψε ομολογημένα το ιδεώδες του «άδολου λυρισμού» για να ενδυθεί το σχήμα του εθνικού ταγού, εν τούτοις στον Κωστή Παλαμά πρέπει, νομίζω, να προσγραφεί η διάκριση του καλύτερου τεχνίτη. Κανένας δεν είναι καλύτερος μάστορας του ρυθμού και του στίχου από τον βραχύσωμο γέροντα· μάστορας με τη σημασία ενός υπαρκτού μέσου όρου: του φυσικού ταλάντου, της ισχυρής βούλησης, της θεωρητικής κατάρτισης, της εμπειρικής αποθησαύρισης και της εκτεταμένης εφαρμογής που σκληραίνει τον κάλο στο μεσιανό δάχτυλο του στιχουργού χεριού. Στίχοι σαν τους ακόλουθους της «Φοινικιάς» σπανίζουν στις σελίδες της υψηλής ποίησης: «Λαμποκοπάει ανάσταση το περιβόλι, / Κάθε πουλί ονειρεύεται πως είναι αηδόνι, / Μονάχα πέφτει από τα ύψη σου σα βόλι / Το μαργαριταρένιο στάλαμα και ω πόνοι! ».

Ο καλός ποιητής (ή ο συγγραφέας) προσέχει τον δεύτερο στίχο (ή κεφάλαιο του μυθιστορημάτος του)· με τον πρώτο στίχο αναβλύζει το τάλαντο, ενώ από τον συνδυασμό του με τον δεύτερο προδιαγράφεται η αντοχή και παρέχεται η ένδειξη για τη μέση ποιοτική στάθμη του όλου έργου. Στο πιο πάνω τετράστιχο του Παλαμά οι λέξεις απογειώνονται από την καθημερινή τονικότητα χωρίς καμία να απεμπολήσει την κοινόχρηστη σημασία της: η «ανάσταση» σημαίνει, κατ' αρχήν και κατά βάση, το ίδιο και μέσα στο τετράστιχο και στην εξωποιητική της χρήση. Και με την ένταξή της μέσα στο ποίημα η λέξη προσπορίζεται τις σημασίες που γεννιούνται από τις γεινιάσεις (λ.χ. «λαμποκοπάει ανάσταση») ή αναθρώσκουν από τη συνύφανση της «ανάστασης» με το συνολικό λεκτικό που έχει χρησιμοποιηθεί για τη σύνθεση της «Φοινικιάς». (Το ίδιο ισχύει και στο δημοτικό τραγούδι, όπου οι λέξεις απογειώνονται σε σύμβολα χωρίς να κόψουν τον ομφάλιο λώρο τους με τη σημασία που έχουν στην καθημερινή χρήση, λ.χ. η «κάτω γης» στον ακόλουθο στίχο της Μάνης: «Θάρρεψες 'τ' είν' η κάτω γης μήλο να τη γυρίσεις».)

Ο Σεφέρης επιχείρησε την ανάλογη δηλαδή μουσικόλογη, συμβολιστική σύνθεσή του με τη «Στέρνα», που είναι ωστόσο «ποίημα εμφανώς κατώτερο της "Φοινικιάς"», κατά τη γνώμη του Ν. Βαγενά. Με τους 15σύλλαβους του «Ερωτικού λόγου» πάντως το σεφερικό εγχείρημα ανεβάζει τη στάθμη και γίνεται πιο αποτελεσματικό· γενικώς και έτσι όπως καθιζάνουν μέσα μας με τον καιρό (τα ποιήματα αναδιατάσσονται ακόμη και όταν δεν τα ξαναδιαβάζουμε), έχω την εντύπωση πως τα καλύτερα του Σεφέρη είναι τα ρητώς έμμετρά του. Είχα αποτολμήσει να εκθέσω την άποψή μου στον μελετητή και φίλο του ποιητή Γ. Π. Σαββίδη οπότε, εκεί που θαρρούσα πως θα με παραμάζεψε, μου χαμογελάει: «Και γιατί δεν τα γράφεις αυτά που λες;». Ο Σεφέρης βρίσκεται πιο κοντά στην αισθητική του Παλαμά παρά στη δική μας· είναι προπολεμικός ποιητής.

Το «γοερό θολόρεμα» της Φοινικιάς, γραμμένο σε ιαμβικό 13σύλλαβο και στο στροφικό σύστημα της ομοιοκατάληκτης οκτάβας (συνολικά: 312 στίχοι σε 39 στροφές), το αφιερώνει ο ποιητής «στο Δροσίνη, που το πρωτάκουσε». Ποια είναι η υπόθεση, ο μύθος του έργου;

Όπως το βεβαιώνει ο Λάγιος, «μόνη δομή της Φοινικιάς είναι η Φοινικιά», που κρατιέται και αλληλέγγυα και αμιλλητήρια με το έργο του Διονυσίου Σολωμού στο λεξιλόγιο όσο και στις ιδέες, όπως γίνεται φανερό από τους στίχους: «Και μες στις λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα, / έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα, / που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο· / το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο. / Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη [ ]». Σ' αυτό το κάλεσμα ο Παλαμάς ανταποκρίνεται: «Καταχωμένο ανήλιαγο ζη το σκουλήκι / Για να χαρή μεταξοφτέρουγη ψυχούλα / Μιαν ώρα την ωραία ζωή, και να πεθάνη / Το χάσμα της πληγής γίνεται σιντριβάνι», για να επιμείνει στην επόμενη στροφή: «Τα σταχτερά, τα διάφανα, τα χίλια μύρια / Πράσινα, τ' αναβρύσματα· και τα μαμούδια / Και τα δετά της γης· τ' ανάερα τρεχαντήρια, / Τα σκουληκάκια, οι μέλισσες, τα πεταλούδια, / Λουλούδια, ω δισκοπότερα και θυμιατήρια!». Η Φοινικιά είναι έργο μουσικής τέχνης συνθεμένο προτού ο Παλαμάς υιοθετήσει οριστικά τον ρομαντικό ρόλο του βάρδου.

«Δώρο» στον 21ο αιώνα

Το κατόρθωμα του Παλαμά κατανοείται και σε γόνιμη αντιβολή με τον τρόπο του Καβάφη: στον πρώτο στίχο του αρχικού παραθέματος χρησιμοποιούνται τρεις λέξεις (λαμποκοπάει - ανάσταση - περιβόλι) που ο Καβάφης δεν τις περιλαμβάνει στη δόκιμη ποίησή του, ίσως επειδή χαρακτηρίζονται από μια διάχυση που τις καθιστά πολύ δημοτικές για τον Αλεξανδρινό: «Ο κήπος ήταν έκδοτος στην ανάσταση» θα εικάζαμε την καβαφική εκδοχή· διαθέτουμε άλλωστε τον συναφή στίχο και ενός άλλου, εξίσου ενδοτικού στις διαχύσεις αλλά και εφεκτικού στις λέξεις, ποιητή: «Απόψε ο κήπος μού μιλεί με νέα μελαγχολία» (Κ. Γ. Καρυωτάκης). Αλλά πέρα από τις εικασίες, τέτοιες δεσπόζουσες παλαμικές λέξεις (και οι σημασίες τους) βρίσκονται έξω από την ποιητική περιοχή του Καβάφη. «Ο καθείς [ποιητής] και τα όπλα του», όπως το έγραψε ο Ελύτης.

Η Φοινικιά συνιστά ύψιστο επίτευγμα της ελληνικής συμβολιστικής ποίησης (όπου επιγραμματικά: η μουσικότητα του λόγου υποβάλλει με ηχοχρώματα αντί συναισθημάτων και αντί για τη στράτευση των λέξεων στο νόημα προκρίνεται η υποτέλεια των σημασιών στις ηχητικές φόρμες). Τούτο το έργο του Κωστή Παλαμά, σολωμικότερο του Σολωμού θα λέγαμε, μας χαρίζει την εντελέστερη εκδοχή του σολωμισμού· ένα από τα ωραιότερα δώρα του έτους 1900 προς τους ελληνοπαθείς αναγνώστες του 21ου αιώνα. *

* Ο κ. Μίμης Σουλιώτης είναι επίκουρος καθηγητής Λογοτεχνίας στην Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.